

A TELEPÜLÉS, GAZDASÁG, IGAZGATÁS A TÉRBEN

Kovács Katalin (szerk.) (1993)

MTA RKK, Pécs

A területi gondolkodás számos megközelítési módjával találkozok az olvasó, amikor ezt a könyvet a kezébe veszi. E rövid bemutató tanulmány keretében igyekszem a kötetben megjelenő legfontosabb, továbbgondolásra érdemes problémaköröket kiemelni, törekedve arra, hogy mind a szerzők álláspontjának összhangjára, mind esetenkénti különbözőségére ráirányítsam a figyelmet.

A területfejlesztés szükségességének feltételezése mögött alapvetően az a gondolat munkál, hogy bizonyos egyenlőtlenségek, amelyek összefüggő téregységekhez vagy bizonyos településkategóriákhoz kötődnek, méltánytalanul hátrányos helyzetbe hozzák az adott településeken élőket, mert a társadalmi reprodukció egyre több eleme kerül az ott működő hibás körforgás uralma alá, ami a hátrányok halmozódását eredményezi és a legrosszabb esetben társadalmi robbanáshoz vezethet. A kialakult területi egyenlőtlenségeknek egyik oldalon forrásai, másik oldalon eredményei azok a sajátos térstruktúrák, amelyek éppúgy őrzik az egyének „apró” (a lakóhelyre, a lakásra, a kereső tevékenységre, általában a családi stratégiákra vonatkozó, azokkal összefüggő) individuális döntéseinek egymásra rakódott lenyomatait, mint a kollektív vagy a közösségek nevében hozott döntések és cselekedetek, hatalmi harcok, politikai álláspontok érvényesítésének következményeit.

Nem volna szükség területi politikára, azaz a térbeli struktúrák tudatos alakítására, ha csupán azok különbözőségéről, sokféleségéről beszélhetnénk; ha nem alkotnának nehezen átrendezhető hierarchiát az egyes elemek, vagy tágabb értelemben: ha a már létező térszerkezetek nem lépnének fel maguk is struk-

túráló erőkként: ez a döntő forrása a sokat emlegetett centrum-periféria viszonyoknak. Ugyanakkor a területi egyenlőtlenségekről is érték kategóriákban gondolkodunk a „méltányosság”, az „esélyegyenlőség”, a „társadalmi egyensúly” lehető fenntartását emlegetve, amely egyébiránt a legtöbb országban a kormányzati felelősség részét képezi. Mivel a területi politika központi kategóriája a területi egyenlőtlenség fogalma, ebből következően alapvető funkciója az egyenlőtlenségek mérséklése.

A területi politika mibenléte, hatóköre, más (ágazati) politikához való viszonya vélhetően még a hosszasan vitatott kérdések közé fog tartozni. Hiszen a relatív önállósággal bíró társadalmi alrendszerek teret (is) formáló mechanizmusai javarészt rejtve maradnak a beavatkozni szándékozó előtt, jelentékeny mértékben behatárolva ezzel a befolyásolás határfokát.

Erre éppen a tervgazdaságok kudarcra hozható fel a legmeggyőzőbb példaként. Hogy napjaink egyik sokat emlegetett jelenségéről, az információ-technika és az erre épülő gazdaság szerveződési elveiből merítsünk példát: az információ alapuló termelés független számos, az előző korszakokban leküzdhetetlennek tűnő akadálytól, mint amilyen pl. a távolság. Oda telepszik, ahol az előző fejlődési paradigma nyomán a legtöbb hasznosítható érték, működési feltétel koncentrálódott. Ilyen a sokszínű, „pezsgő” gazdaság; az információ-technika jelenlétének mértéke (amely szorosan összefügg a hagyományos infrastruktúra fejlettségével); a magasan képzett munkaerő stb. Eme objektív adottságok alapján aligha hiheti bárki is, hogy rövid távon

létrehozhatók volnának a csúcstechnológia telepítési feltételei a magyarországi hátrányos helyzetű régiók bármelyikében.

Mindebből következően az is rendkívül problematikus pontja a területi politikának, hogy *milyen dimenziók alapján határozható meg a területi elmaradottság?* Hogy a társadalmi reprodukció mely szegmenseinek tulajdonítunk hosszútávú folyamatokra ható erőt; hogy milyen tendenciákat tarthatunk egy szerves fejlődés integráns részének? Más oldalról közelítve: hogy miként határozható meg a befolyásolás alanya, tárgya és eszközrendszere a rövid vagy hosszú távon elérendő célok függvényében? Hiszen nyilvánvalóan azon tényezőkre kíván hatni a területi politika, amely tényezőket a térségi politizálás felelősségével rendelkező testületek a területi egyenlőtlenségek generáló faktorainak tartanak.

Hadd hívjam fel a figyelmet a kérdésközi politikai, *hatalmi dimenziójának fontosságára*. Ami az „alanyi” illeti: nem véletlenül van napjainkban a szakmai viták központjában az önkormányzatok és az állam közötti hatalommegosztás, ezzel összefüggésben a regionális igazgatás, a „középszint” problémája. Ugyanígy hatalmi szempontok motiválták a két világháború közötti politikai közélet szereplőit, amikor olyan jelentős figyelmet fordítottak a területszervezés problémájára. Továbbmenve: Hajdú Zoltán tanulmányát olvasva azon sem csodálkozhatunk, hogy a térszervezési mechanizmusok közül a *központok köré szervezett, sugaras hálózati rendszerek* erősödtek meg a szocializmus korszakában, hiszen e modell más irányú racionalitása mellett a társadalom ellenőrzésében is a leghatékonyabbnak bizonyult.

A hatalmi-politikai döntések és a területi folyamatok között sok szálon kötődő kapcsolat munkál. A kötetben több tanulmány is foglalkozik pl. a hátrányos helyzetű, főként aprófalvas térségek problémáival (Beluszky, G. Fe-

lete, Fogarasi). Ha meggondoljuk: e többé-kevésbé (foltokban) összefüggő régió „leszakadását” olyan politikai döntések indukálták, amelyek először az ilyen településeken élő közép- és módos parasztságot sújtották („kulák prés”, tsz szervezetek). A kis lakóhelyi közösségekben az akkor szélsőségesen dekoncentrált hatalom meglehetősen hatékonysággal működött, a társadalmak mértékadó, felső rétege elmenekült, és megindult az a rossz irányba mutató társadalmi szelekciós folyamat, amely a hetvenes évek végére térségi szegregációhoz vezetett.

Ezek a folyamatok már javában működtek, amikor a centralizációs hullámok a gazdaság és a társadalmi alrendszerek egyre több szférájára kiterjedve elindultak, és a hetvenes évek közepére-végére nagyjából megrajzolták a nekik megfelelő, lényegében véve a rendszerváltásig fennmaradó térszerkezeti formákat. Ezek közül egy volt a közigazgatási hierarchia akkori állapotát rögzítő és az egyes szinteket különböző jogosítványokkal ellátó, de ellátási felelősséget is megfogalmazó Országos Településhálózatfejlesztési Konceptió. A sok vitát kiváltó OTK igaz ugyan, hogy rendkívül hátrányos helyzetbe hozta a központi funkciók nélküli településeket a juttatott pénzforrások tekintetében, de igazából csak azokban a falvakban működött rombolóan, amelyekben az első gazdaság kivonulása mellett a társadalmi szegregáció nyomán a második gazdaság sem tudott megerősödni. Sokat enyhítettek a falvakra nehezedő redistribúciós nyomáson a mezőgazdasági ágazat sikerévtizedének számító hetvenes évek, továbbá a nyolcvanas években a nagyüzemek és a kisüzemek között széles körben elterjedt integrációs kapcsolatok, amelyek a mezőgazdasági kisüzemi termelés jelentős mértékű felfutását, ezzel a falvak többségében az ott élők jövedelmi pozícióinak megerősödését eredményezték. Ez volt a forrása a sokak szerint túlzott

méretű, „kapun belüli” infrastrukturális fejlődésnek. (Ld. Illés Iván tanulmányát.)

Ugyanilyen fontos kiindulópontja a területi gondolkodásnak az, hogy a *térkapcsolatok társadalmi rendszert alkotnak*. Ebből adódóan gondos vizsgálatot igényel, hogy hol lokalizáljuk a földrajzi, a gazdasági, a társadalmi stb. térben valamely társadalmi sajátosság indukáló tényezőit. Efféle összefüggésre több tanulmány is utal a kötetben: a történeti példákra Hajdú Zoltán és Illés Iván hívja fel a figyelmet, előbbi szerző főként geo-politikai, utóbbi emellett közgazdasági nézőpontból is. A közelebbi múltban és a napjainkban Európában zajló nagytársadalmi folyamatokat Horváth Gyula elemzi tanulmányában, de más munkákban is számos utalást találunk meghatározó makroregionális tényezőkre. Ilyen például Hegedűs Miklósnak az iparfejlődés és a területfejlesztés összefüggéseiről írott munkájának azon passzusa, hogy t. i. a nemzeti szintű regionális politikák szuverenitását alapvetően megkérdőjelezi az a tény, hogy a gazdasági teljesítmények eredményességét *globális, világgazdasági tendenciák határozzák meg*. Ilyen körülmények között — és ezt már több szerző (Horváth, Hrubai, Beluszky) taglalja — bárki legyen is a beavatkozás alanya, nemigen tehet mást, mint hogy vonzóvá teszi a fejlesztésre váró régiót azzal, hogy versenyképes gazdálkodó szervezetek számára kedvező *telepítési feltételek* megteremtésére törekszik.

E kedvező feltételek közé manapság — mint fentebb már utaltam néhány fontos elemére — a politikai stabilitás alfáján kívül a hagyományos, továbbá az üzleti élet szempontjából nélkülözhetetlen infrastruktúra (pénzügyi szolgáltatások, telekommunikációs rendszer) fejlettsége; a szóban forgó település vagy mikroregión gazdaságának diverzifikált jellege, esetleg az adott iparág szempontjából különösen kedvező, költségsökkentő körülmények; továbbá csúcstechnológia telepítése esetén a

magasan képzett munkaerő és az azt odavonzani és megtartani képes, kellemes települési környezet stb. tartoznak. Ezek a körülmények még fejlett országokban is főként nagyvárosokban és nagyvárosi agglomerációkban találhatóak meg együtt, ezért általános tendencia a metropoliszok és az agglomerációs gazdaságok növekedése. Nem csodálkozhatunk tehát azon, ha Magyarországon is tovább mélyül a szakadék Budapest, a nagyvárosok és a többi város gazdasági potenciálja között. (A tanulmánykötetben három szerző — Barta Györgyi, Nemes Nagy József, Rechnitzer János — foglalkozik közvetlenül a gazdálkodó szervezetek illetve azok telepítési körülményei területi megoszlásával a közelmúlt és a jelen Magyarországra vonatkozóan.)

Óhatatlanul felmerül a kérdés: miért nem sikerült útját állni a területi differenciálódásnak a szocializmus korszakában, amikor látványosan együtt volt minden feltétel. Magyarozatért főként Beluszky Pál, Hrubai László és Fogarasi Gyula tanulmányához fordulhat az olvasó. Ezek az írások az elmúlt 40 év területi politikájának kudarcának más-más aspektusát vetik fel. Fogarasi infrastrukturális beruházások fejlesztő mérnökeként a *hierarchikus társadalmi elvekre* helyezi a hangsúlyt, amelyek összhangban álltak természetesen a korabeli hatalmi viszonyokkal, és amelyek az elemi érdekképviseléssel együtt azt is kizárták, hogy a tőke-allokáció hatékony legyen. Hrubai László — egyben a „gyógymódokra” is javaslatot téve — a mindenkori *ágazati és a területi politikák integrációjának hiánya mellett a település- és a területfejlesztés napjainkig fennálló szemléleti és szervezeti elkülönülését; a pazarló, mert a költségek minimalizálására rövid távon törekvő döntési mechanizmust; továbbá a regionális politika azon sajátosságát tartja felelősnek az eredmények elmaradásáért, hogy t. i. elsősorban szociálpolitikai jelleggel működött s nem a gazdaságpolitika*

szerves részeként. Ez utóbbi állítással némi ellentmondásban — igaz, konkrétan az 1986. évi területfejlesztési törvény kudarcát elemezve — Beluszky Pál éppen *a termelési típusú beruházások túlsúlyát és az elosztási mechanizmust* kárhoztatja a kudarcért, megjegyzeve, hogy a törvényben megfogalmazott célok lényegében véve korszerűek voltak s alig-alig különböztek a legújabbaktól. Beluszky ugyanakkor egy tágabb összefüggést is megfogalmaz. Nevezetesen azt, hogy *a civilizációs fejlődés általános fejletlensége, ebből következően az átfogó forráshiány* mindvégig döntő mértékben meghatározta, és pedig minimálisra csökkentette a volt szocialista országok kommunista rendszereinek esélyét arra, hogy a jólét kiteljesedése mellett tudják érvényesíteni egalitárius ideológiájukat.

Az előző rendszer területi politikájának kudarcát elemzők egyben arra is javaslatot tesznek, hogy véleményük szerint melyek az új regionális politika kialakításának kulcskérdései. Ez a területi tervezés, továbbá a tervező mibenlétének és hatókörének problémáját is felveti. A tanulmánykötet több szerzője is az állami felelősségvállalás, a nemzeti regionális tervezés visszaállításának, illetve a nyugat-európai gyakorlat bevezetésének szükségessége mellett érvel (különösképpen Bartke István, Faragó László, Hrubí László, Kőszegfalvy György), hozzátéve, hogy ez nem zárja ki, sőt, egyenesen igényli a regionális és a települési szintű tervezést. Ugyanakkor Fogarasi Gyula az eszközök híján sikerrel amúgy sem kecsegtető országos tervekészítés helyett a kistérségi tervezésen alapuló konkrét project-finanszírozás kiterjesztését javasolja. A tervezés szükségességének gondolata emellett minden olyan típusú, fentebb már idézett véleményben implicite benne foglaltatik, amely a humán vagy a hagyományos infrastruktúra fejlesztését célzó állami szerepvállalást szorgalmazza. E kérdéskör tekintetében is felme-

rül a középszintű igazgatás kapcsolata a térségi funkciók, a regionális fejlesztési igények kapcsán. Többen érvelnek a regionális fejlesztési ügynökségek felállításának szükségessége mellett (Rechnitzer, Faragó, Hrubí, Horváth). A civilizációs fejlődés foka, a termelés és a fogyasztás, a kultúra jellege, az uralom típusa és az ezen tényezők valamennyivel összefüggő térszerkezeti sajátosságok tehát meglehetősen „rugalmatlanok”; a beavatkozás, *a regionális politika hatékonysága* erősen korlátozott; nagy elmozdulásokra, centrumok áthelyeződésére csak meghatározott történelmi korszakokban, nagy technológiai, civilizációs váltások szerves részeként kerülhet sor. Ilyen folyamatoknak lehettünk tanúi a hetvenes évek óta Európában a hagyományos, a szakmai zsargonban „fordistának” titulált ipari régiók csillagzatának leáldoztával, és a modern gazdaság telepítési feltételeinek jobban megfelelő, új fejlődési göcök megjelenésével. Sajnos Magyarországon — bár történelmi léptékű változások folynak — egyelőre még szembetűnőbb a súlyos szerkezeti válságok terjedésének folyamata — a kötetben Bartke István tanulmánya elemzi az ipari, Kovács Csaba írása a mezőgazdasági válság országos méretűvé szélesedésének körülményeit —, és kevésbé lehettünk biztosak az innovációs centrumok megerősödését és innovatív erejük hatósugarát illetően (ld. Nemes Nagy József és Rechnitzer János munkáját).

Horváth Gyula elemzi a nyugat-európai régiók fejlődési pályáinak, a gazdasági erő súlypontjainak áthelyeződését az északfrancia—benelux—nyugatnémet háromszögtől keletre, a délnémet és az északolasz tartományok irányába. Ez a térbeli változás — miként a szerző rámutat — Magyarország szempontjából kedvező folyamat. Ezzel kapcsolatban egy másik jelenség is kitüntetett figyelmet érdemel, és pedig a gazdasági és politikai aktivitás intézményrendszerének és gyakorlatának

decentralizációja. A fejlődés súlypontjainak eme áthelyeződésében ugyanis kiemelkedő szerepet játszottak az érintett tartományok (Bajorország, Baden-Württemberg, Lombardia, Friuli-Venezia Giulia) kormányzati szférájának egymással és a vállalati körökkel fenntartott kapcsolata, formális szervezetekben is tettet öltő szövetségei. Egyebek mellett ezek a folyamatok is táplálták az európai integráció szorosabbá válásával, az egyesülő Európával kapcsolatos reményeket, sőt az e célból hozott konkrét döntéseket; igaz ugyan, hogy éppen napjainkban lehetünk tanúi az ezzel kapcsolatos elbizonytalanodásnak. (Ld. a maastrichti szerződésre kimondott dán vétót, továbbá a francia és a brit jóváhagyó szavazatok rendkívül csekély többségét.)

Mindez azonban nem kérdőjelezi meg a tényt, hogy az európai közösség államaiban az állam és a régiók kapcsolatát a decentralizáció jellemzi: a sok országban önkormányzati testületek vezetésével működő regionális kormányzatok nagyfokú önállósággal rendelkeznek, többek között saját fejlesztési politikájuk tekintetében. Ebből a szempontból *Magyarországon ellenkező irányú tendenciák működnek* a közéletben is sűrűn jelentkező éles viták kereszttüzeiben. A kormányzati szervek, a Parlament és az önkormányzatok közötti munkamegosztást, a felelősségi körökhöz biztosított eszközöket, illetve ezek hiányát, valamint mindezen kérdések szervezeti, hatásköri problémáit taglalják a kötet ilyen tárgyú tanulmányokból összeállított fejezetének írásai.

Teljes a szerzők közötti összhang abban a tekintetben, hogy *kulcskérdésnek tartják az igazgatás regionális, a települési önkormányzatok és a kormányzati szervek közötti szintjének helyreigazítását*. Tekintettel a magyarországi politikai helyzetre és a közigazgatási, területszervezési tradíciókra, ketten (Ivancsics Imre és Pálné Kovács Ilona) a térségi

feladatok ellátására a megye rehabilitációját tartják egyelőre járható útnak, de még a legliberálisabb álláspontot képviselő szerzők (Beluszky, Faragó) is számolnak a megye hosszabb távú fennmaradásával. Utóbbiak különösen, de más szerzők is (Csefkó, G. Fekete) amellett érvelnek, hogy a regionális fejlesztési döntéseknek olyan testületekben kell megszületniük, amelyek teret adnak a régió különböző típusú érdekszövetségeinek érdekérvényesítési törekvéseinek. A szervezeti megoldásra többféle javaslat született; a legkiérleltebb változatot Faragó László fejti ki (regionális tanácsok és fejlesztési ügynökségek).

Amikor a regionális léptékű önkormányzati szintnek a rendszerváltozást megelőző megyei szervezethez képest többé vagy kevésbé megváltoztatott formájú helyreigazítása mellett érvelnek a szerzők, akkor egyben *nemet mondanak a centralizáció különböző formáira*. Ilyen, nem is annyira bújtatott centralizációt jelent a dekoncentrált állami szervek elszaporodása, legyenek bár megyei szintre vagy a köztársasági megbízotti hivatalok mellé telepítve. Központosításnak tekinthető továbbá minden olyan hatásköri módosítás, amely az önkormányzati törvényhez képest növeli — s éppen a térségi feladatok ellátásának irányában — maguknak a köztársasági megbízotti hivataloknak a hatáskörét. Pálné Kovács Ilona tanulmányában meggyőzően érvel amellett, hogy a regionális fejlesztésre vonatkozó döntések tipikusan olyan természetűek, amelyek állami hivatalokban nem hozhatók meg közmegelegedésre, mert lényegükhöz tartozik a sokirányú érdekegyeztetés, a helyi megoldásokra való „rátalálás” stb., amelyre egy lojalitásra épülő bürokratikus szervezet nem alkalmas. Ugyanakkor a szerzők állást foglalnak az állami és az önkormányzati intézmények, az állami és az önkormányzati politika szervezeti és tartalmi elidegenítése, egymással való szembeállítás ellen, és a feladatok

összehangolását szorgalmazzák a világos — egyben méltányos és racionális — hatásköri megosztás talaján. Horváth Gyula hívja fel tanulmányában a figyelmet arra, hogy mennyire fontos, hogy a térségi feladatok megoldására a feladat természetével, összetettségével harmonizáló, strukturálisan megegyező testületek jöjjenek létre mind az állami, mind a regionális szervezeteknél.

Ilyen körülmények között felértékelődnek a már meglévő előnyök; alapvetően ez a forrása Budapest és a nagyvárosok pozíciói kiugró mértékű megerősödésének. Ugyanakkora magyarországi gazdasági válság és a területi differenciálódás számos vonatkozásában az *európai folyamatokkal rokonságot mutat, annak részét képezi*. Egy oldalról a fejlett európai országokhoz képest Magyarország a gazdasági tér vonatkozásában *periférikus helyet foglal el, másrészt az országon belül is működnek a tipikus centrum—periféria viszonyok*. A hazánkban zajló regionális folyamatok közül a fejlett világban tapasztalható tendenciákkal összhangban van Budapest kiugró fejlődése. Ugyancsak globális gazdasági folyamatokkal való összhangról beszélhetünk azon szerkezeti válságócok esetében, amelyek elsősorban a kitermelőipart és a nehézipar egyes ágazatait érintik, még akkor is, ha egy, a világ más országaiban is súlyos, megoldásra váró probléma nálunk hatványozottan jelentkezik a hátrányok térségi halmozódása miatt. Sajátos vonásokkal tarkított Magyarországon az élelmiszeripar válsága és a mezőgazdaságé. Ez utóbbi ágazat nehézségeinek halmozódásában szerepet játszottak a tulajdonviszonyokban bekövetkező változások, továbbá a piacgazdaság intézményeinek létrehozásával és „beüzemelésével” kapcsolatos problémák, az állami intervenció irányával összefüggő bizonytalanságok és az általános forráshiány.

Itt kell megemlítenünk a leányvállalatok, telephelyek (Magyarországon ezekhez társul

még a tsz melléküzemágak) megszüntetésének problémáját, amely ugyancsak világjelenség. Hasonlóképpen az is, hogy más szinten és más színvonalon Magyarország mint periférikus helyzetű ország fogadja (és fogadná még nagyobb számban) a külföldi nagyvállalatok, multinacionális cégek megjelenését, legyen bár szó telephelyek alapításáról vagy működő vállalatok megvásárlásáról, hiába a telephelyekkel kapcsolatos, éppen a regionális kutatásokból ismert aggodalmak.

Bár ez további kutatásokat igényelne, úgy hiszem, hogy sajnos egy másik vonatkozásban is számottevő hasonlóság mutatkozik a fejlett világban tapasztalható, területi szegregációval is összefüggő társadalmi szegregáció tekintetében. Az amerikai szakirodalomban „under-class”-nak nevezett, egyre szélesedő, a jóléti állam szolgáltatásaiból kirekesztett szegény osztályról van szó, amely az Egyesült Államokban elérte a 15 milliós nagyságrendet a nyolcvanas évek végén, és amelyre a zilált, marginalizálódott családok, a fiatal korú anyák nagy száma, a funkcionális analfabéták növekvő jelenléte, a kriminalitás, a tartós munkanélküliség, a hajléktalanok magas aránya, a létminimum fölé kerülésre való esély minimalizálódása és még más egyebek jellemzőek.

E réteg magyarországi (és közép-európai) megjelenése nyilvánvaló szociológiai tény. Markáns gettósodási folyamat indult meg egyes városokban, többek között Budapesten, és folytatódott a szerkezeti válsággal és a hagyományos elmaradottsággal egyaránt küzdő megyékben. Nemcsak cigány családok kerülhetnek e csoportba, hanem azok a tartós munkanélküliségre kárhoztattak is, akiknek egzisztenciája az átalakulás, ill. az átfogó gazdasági válság következtében vált bizonytalanná, és kvázi véglegesítette marginalizálódásukat. Ebben a régióban — beleértve a többi kelet- és közép-európai volt szocialista orszá-

gokat is — valószínűleg soha nem látott méreteket öltött a fekete munka; a jövedelemszerzés módját illetően a legális és a kriminális közötti határ bizonytalan, elmosódottá vált aránylag széles rétegek számára.

Nem egyszerűen az első gazdaság válságáról, hanem általános jövedelemszerzési válságról beszélhetünk Magyarországon. Felbukt a „magyar modell”, amelynek lényegéhez tartozott a háztartások több lábbon állása abban az értelemben, hogy falusi mezőgazdasági és városi ipari munkahelyek, első és második gazdaságból húzott jövedelmek együtt biztosították egy-egy család reprodukcióját.

Ezek a folyamatok mind az egyes régiók, mind a településkategóriák között további jelentős differenciákat indukálnak, amelyek alapján aligha kétséges, hogy szükség van regionális politikára (is), éppen a válság, az ebből adódóan megsokszorozódó társadalmi feszültségek területileg differenciált megjelenése következtében. Szerkesztőként azt remélem, hogy e kötet hasznos fogódzókkal szolgál majd a területi folyamatok, a regionális fejlesztés, a területi politika kérdéseivel foglalkozók számára, s hogy a szűk szakmai körön kívül állók is érdeklődéssel forgatják majd.

Kovács Katalin

SZÁMÚZVE ÉS ELFELEDVE

Egy eltűnőben lévő német nyelvű kultúra Romániában

**GIRTLER, R. (1992) VERBANNT UND VERGESSEN
Eine untergehende deutschsprachige Kultur in Rumänien
Veritas-Verlag, Linz**

„Az itt közreadott kutatómunka a Romániában élő ún. landlerekről szól. Másokhoz hasonlóan közülük is sokan keltek útra Nyugat felé. Legalábbis Kolumbus óta a Nyugat egyedülálló varázssal rendelkezik. Emberek kerekednek fel Nyugat, a lenyugvó nap felé, egy jobb élet reményében. Keletre száműzték az embereket, már a római költőt, Ovidiust is, később a landlereket. A landlereket, a Szent Német-Római Birodalom istenfélő protestánsait hitük miatt jámbor katolikus urak a 18. században Erdélybe száműzték. Ott e világ zárándokaiként hűek maradtak hitükhöz, és istennek tetsző munkával ápolták mind a mai napig falusi kultúrájukat. S most elindulnak vándorútra a Nyugat azon országaiba, melyekhez kezdettől fogva hűség és szeretet kötötte őket: Németországba és Ausztriába.”

A prológos, akár egy opera nyitánya, bemutatja azokat a témákat, melyeket Roland Girtler bécsi szociológus professzor könyvében kibont. Gondolom, nem jómagam vagyok az egyetlen e honban, akinek az erdélyi német anyanyelvű kisebbségről először (és utoljára) a szászok jutnak eszébe. Pedig a nagy lélekszámú, többszáz éves erdélyi múltú visszatekintő szászág mellett él egy jóval kisebb, pár ezer lelkes, rövidebb múltú német anyanyelvű, evangélikus csoport is; a landlereké. Girtler arra vállalkozik, hogy bemutassa a landlerek, pontosabban egy landler falu tradicionális paraszti társadalmát, kultúráját, és e társadalom, kultúra végérvényes és sajnálatos fölbomlását.

A landlerek (Landler) nevüket egy felső-ausztriai térségről (Land) kapták. Ez a régió